

Bengt Nordberg 1936–2019

Kuva: yksityiskokoelma

Uppsalan yliopiston sosiolingvistiikan emeritusprofessori Bengt Nordberg menehtyi syksyllä 2019 lyhyen sairauden jälkeen. Hän oli syntynyt Eskilstunassa vuonna 1936. Eskilstuna ei ollut vain hänen synnyinkaupunkinsa, vaan hän teki kaupungin kielellisestä variaatiosta ja kielioloista urauurtavaa tutkimusta jo 1960-luvulta lähtien.

Valmistuttuaan maisteriksi vuonna 1961 Nordberg aloitti työuransa ruotsin kielen opettajana. Hän palasi sittemmin Uppsalan yliopistoon ja suoritti vuonna 1972 filosofian lisensiaatin tutkinnon. 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa hän oli mukana rakentamassa Uppsalan yliopiston pohjoismaisten kielten laitoksen yhteyteen FUMS-yksikköä (avdelning för forskning och utbildning i modern svenska), jonka johtajaksi hänet nimitettiin. Vuonna 1980 hänestä tuli tuolloisen HSFR:n (Humanistisk-

samhällsvetenskapliga forskningsrådet¹) rahoittama sosiolingvistiikan professori ja myöhemmin Uppsalan yliopiston sosiolingvistiikan professori. Toimiessaan FUMSin johtajana hän pystyi oman tutkimustyönsä ohella hankkimaan rahoitusta monille kiinnostaville projekteille ja järjesti näin mahdollisuuksia tutkimustyöhön lukuisille nuorille tutkijoille. Hän jäi eläkkeelle vuonna 2001, mutta työskenteli aktiivisesti pitkään sen jälkeen.

Bengt Nordberg oli monipuolinen tutkija, joka jatkuvasti etsi uusia näkökulmia ja menetelmiä. Hän aloitti tyylin tutkimuksesta ja kielenhuollosta, mutta ennen kaikkea hänet tunnetaan Ruotsin

---

1. HSFR, joka on nykyään osa Vetenskapsrådetia, rahoitti vuosina 1977–2000 humanistista, yhteiskuntatieteellistä, oikeustieteellistä ja teologista tutkimusta Ruotsin yliopistoissa ja korkeakouluissa.

ensimmäisenä sosiolingvistinä, jonka vaikutus ulottui laajalle muihin yliopistoihin ja Pohjoismaihin. Monien sosiolingvistien tapaan Nordberg kiinnostui myöhemmin myös keskustelun- ja vuorovaikutuksen tutkimuksesta ja paneutui siihen samalla tarmolla kuin aiemmin sosiolingvistiseen variaationtutkimukseen.

FUMS oli Nordbergin aikana pohjoismaisen sosiolingvistisen tutkimuksen keskus, jonne monen tutkijan tie johti. FUMSin raportit, jotka alkoivat ilmestyä jo vuonna 1967, ovat tavoittaneet niitäkin, jotka eivät koskaan ole käyneet FUMSissa. Ensimmäinen pieni tutkimusraportti oli juuri Nordbergin kirjoittama *The urban dialect of Eskilstuna, methods and problems*, joka ilmestyi 1969. Vuoteen 2020 mennessä erilaajuisia raportteja on ilmestynyt painettuina tai verkossa yhteensä 235.

Suomalaiselle sosiolingvistiikalle Bengt Nordbergin merkitys on ollut hyvin ratkaiseva. Hän oli selvillä täällä alkavasta sosiolingvistisestä tutkimuksesta jo 1970-luvun puolimaissa. Helsingin puhekielen tutkimus oli käynnistynyt Terho Itkosen aloitteesta vuonna 1972, Turussa oli meneillään Lounais-Suomen kielellinen tutkimus, ja 1970-luvun alkupuolella käynnistyi Nykysuomalaisen puhekielen murros -hanke, jonka vastuullisena johtajana oli Heikki Paunonen ja jonka Jyväskylän tutkimusta johti Aila Mielikäinen ja Turun tutkimusta Matti K. Suojanen. Nordbergin johtama laaja puhe-ruotsin tutkimus vaikutti konkreettisesti siihen, että nykysuomalaisen puhekielen tutkimus painottui nimenomaan sosiolingvistiseen variaationtutkimukseen. Hän kirjoitti vuonna 1976 toimittamansa *International Journal of the Sociology of Language* -aikakauslehden 10. numeroon artikkelin ”Sociolinguistic research in Sweden and Finland”, jossa hän esiteli näiden maiden tuolloista tutkimusta. Numeron muut kirjoittajat olivat Karl-Hampus Dahlstedt, Olavi Korhonen ja

Mats Thelander Ruotsista sekä Magdalena Jaakkola, Bengt Loman ja Heikki Paunonen Suomesta.

Suomalaisten tutkijoiden yhteydet FUMSiin ja kontaktit Bengt Nordbergin kanssa vain tiivistyivät, kun 1980-luvun alussa käynnistyi hänen johtamansa yhteispohjoismainen tutkimushanke *Urbanisering och språkförändring i Norden*, jonka Suomen osuus oli nimeltään *Muuttajien kieli / Flyttarnas språk*. Hankkeeseen osallistui tutkijoita Norjasta, Ruotsista, Suomesta ja Tanskasta. Nordberg hankki NOS-H:lta (the Nordic Joint Committee of the Research Councils for the Humanities) rahoitusta hankkeen kokouksia varten, ja kussakin maassa tutkijat saivat rahoituksen paikallisilta rahoittajilta, Suomessa Suomen Akatemialta. Yhteinen tavoite oli tarkastella kaupunkipuhekielten vaihtelua ja muutosta sekä syntyperäisten että maalta kaupunkiin muuttaneiden kielimuotojen valossa.

Neljän vuoden ajan, 1982–1985, ”urbanistit” kokoontuivat Bengt Nordbergin johdolla palaveriin useimmiten Uppsalassa mutta myös Kööpenhaminassa, Helsingissä ja Kristiansandissa. Palaverissa käsiteltiin yhteisiä periaatteita, aineiston valintaa ja analyysimenetelmiä, ja usein niissä oli myös lähialojen tutkijoiden alustuksia. Hankkeen kaikissa vaiheissa Nordberg paneutui huolella jokaisen osallistujan esitykseen ja antoi hyviä neuvoja jatkoa varten. Palaverissa ja yhteydenotoissa käytettiin alusta lähtien skandinaavisia kieliä. Bengt aloitti viestinsä (silloin kirjeensä) kollegoille sanoin: ”Kära urbanist!”

Urbanisering-hanke toteutettiin aikana, jolloin Suomessa humanistisilla aloilla ei ollut kovin paljon projekteja, vaan tutkijat tekivät väitöskirjojaan enimmäkseen yksin. Oli siis etuoikeus päästä mukaan tällaiseen ryhmään. Sosiolingvistinen tutkimus ei täällä vielä 1980-luvulla kuulunut mitenkään kielen-

tutkimuksen valtavirtaan, joten jo siitäkin syystä Nordbergin ja hankkeessa tiiviisti mukana olleen, vuonna 1979 väitelleen Mats Thelanderin vaikutus ja tuki olivat merkittäviä. Jo 1970-luvun alussa ja sittemmin Urbanisering-hankkeen valmisteluissa Nordbergin kanssa yhteydessä olivat Leif Nyholm (nyk. Höckerstedt), jonka väitöskirja Helsingin ruotsista oli hankkeen alkaessa jo tekeillä, ja Heikki Paunonen, joka johti hankkeen suomalaista osuutta. Brittiläisen Paul Kerswillin projekti Language attitudes, social identity, linguistic behaviour: the case of rural immigrants in Bergen oli myös sidoksissa Urbanisering-hankkeeseen. Nordberg toimitti hankkeen alkupuolella FUMSin raportin *Urbanisering och språkförändring i Norden. Lägesrapporter från delprojektet april 1983*. Näin myös muut tutkijat saivat tietoa siitä, mitä oli meneillään.

Hankkeen piirissä valmistui seitsemän väitöskirjaa, ja aiheesta julkaistiin lukuisia artikkeleita ja esitelmiä. Mainitsemme nämä väitöskirjat, koska niissä Nordbergin samoin kuin Thelanderin tutkimukset ovat olleet olennaisia lähteitä ja esikuvia: Leif Nyholm: *Helsingforssvenska – tre studier i talspråk* (1984), Paul Kerswill: *A sociolinguistic study of rural immigrants in Bergen, Norway* (1985), Ann-Marie Ivars: *Från Österbotten till Sörmland* (1986), Pirkko Nuolijärvi: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisien ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen* (1986), Marika Tandefelt: *Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland* (1988), Jarmo Lainio: *Spoken Finnish in urban Sweden* (1989) ja Helge Omdal: *Med språket på flyttefot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand* (1994). Huomiota kiinnittää se, että viisi väitöskirjaa koskee suomea ja ruotsia Suomessa ja Ruotsissa, joten suomalainen sosiolinguistiikka ja me kaikki suomalaiset urba-

nistit, väitelleiden lisäksi hankkeen suomalainen vastuu-urbanisti Heikki Paunonen, olemme paljon kiitollisia Bengt Nordbergille. Hankkeen aikana Nordberg julkaisi monien artikkelien lisäksi myös teoksensa *Det mångskiftande språket. Om variation i nusvenskan* (1985).

Tutkijanuransa alusta lähtien Nordberg on esitellyt pohjoismaista tutkimusta myös laajemmalle, skandinaavisia kieliä taitamattomalle lukijakunnalle FUMSin raporteissa ja monissa artikkeleissaan. Urbanisering-hankkeen tuloksista hän toimitti teoksen *The sociolinguistics of urbanization. The case of the Nordic countries* (de Gruyter 1994), jossa hankkeeseen osallistuneet tutkijat esittelivät tutkimustensa tuloksia. Nordberg kirjoitti hanketta taustoittavan ja teosta esittelevän johdannon, jossa hän käsitteli kaupungistumista ja sen vaikutuksia kielenkäyttöön.

Bengt Nordbergin tutkijanura kesti 1960-luvulta 2010-luvulle. Tänä aikana hän julkaisi tutkimuksia lukuisista aiheista ja tarkasteli erilaisia aineistoja eri metodein. Hän käsitteli alusta lähtien sekä periaatteellisia kysymyksiä ja keskeisiä käsitteitä että empiiristen aineistojen kokoamista. Mainittakoon tässä artikkelit ”Formalitetsbegreppet i sociolingvistikens. En liten betraktelse” (1986) ja ”Sociolingvistisk datainsamling” (1982). Näissä kirjoituksissa hän tarkasteli omia tutkimusaineistojaan yksityiskohtaisesti ja huolellisesti analysoiden. Eskilstunan kaupunkikieli ja variaatio olivat keskeisessä roolissa, kuten esimerkiksi paljon siteeratut artikkelit aiemmilta vuosilta osoittavat: ”Språket som socialt kännetecken. Rapport om ett språksociologiskt försök” (1970), ”Böjningen av neutrala substantiv i Eskilstunaspråket. Utomspråkligt och inomspråkligt betingad variation” (1972), ”Morfologiska variationsmönster i ett centralsvenskt stadsspråk” (1972) ja ”Contemporary social variation as a stage in a long-term phonological change” (1973). 1990-luvulla Nordberg johti tutkimus-

projektia Kontinuitet och förändring i nutida talspråk: Återbesök i Eskilstuna, jossa analysoitiin Eskilstunan kielen reaaliaikaista muutosta. Hän julkaisi opilaansa Eva Sundgrenin kanssa useita artikkeleita, kuten ”Från tillväxt till stagnation. Demografisk, social och ekonomisk utveckling i Eskilstuna från 1960-talet till 1995” (1996) ja ”On observing real-time language change: a Swedish case study” (1998). Kielenhuoltokaan ei ollut hänelle vierasta, kuten artikkeli ”Några ord om språkvårdens marknadsföring” (1979) osoittaa. Hänhän työskentelikin jonkin aikaa Ruotsin kielilautakunnassa (Svenska språknämnden, nyk. Språkrådet).

1990-luvulla Bengt Nordberg kiinnostui monien sosiolingvistien tapaan vuorovaikutuksen tutkimuksesta. Hän käsitteli tälläkin alueella liikkeessaan sekä yleisiä kysymyksiä että vuorovaikutuksen yksityiskohtia, kuten osoittavat muun muassa artikkelit ”Det institutionella samtalet” (1995), ”Samtalsforskning: en liten plaidoyer” (1996), ”On closing in alarm calls” (1998), ”Det borde ju ni väl veta. Om samtal i samhället” (1999) ja ”Expletivt det i samtalspråk” (2004).

Sosiolingvistiikkaa ja kielenmuutoksen tutkimusta Nordberg ei kuitenkaan koskaan jättänyt taakseen. Vuonna 2013 hän tarkasteli jälleen sosiolingvistiikkaa yliopiston kurssimateriaaliksi tarkoitettussa artikkelissa ”Vad är sosiolingvistik?”. Yhdessä viimeisistä artikkeleistaan ”Talackommodation, språkstruktur och språkförändring” (2016) hän analysoi kielellistä sopeutumista ja sen vaikutusta kielen muutoksiin. Kerran sosiolingvisti, aina sosiolingvisti.

Bengt Nordberg oli paitsi paneutuva tutkija myös kannustava kollega. Hän ei

koskaan korostanut itseään, mutta hänen työnsä puhuu puolestaan. Kaikki hänen kanssaan työskennelleet saivat hänen täyden huomionsa. Hän osasi esittää oikeat kysymykset ja ehdotukset oikeaan aikaan ja antaa hyviä neuvoja, miten päästä eteenpäin. Hänen vaikutuksensa ei ulottunut vain hänen kanssaan työskennelleiden tutkijoiden töihin, vaan hänen elämäntyönsä on läsnä myös nuorempien sukupolvien tutkimuksessa. Hänen tutkimuksiinsa viitataan jatkuvasti; lukuisten sosiolingvististen teosten ja artikkeleiden lähteistä löydämme Bengt Nordbergin nimen. Hän sai tunnustusta myös tiedeyhteisöltä, kun hänelle myönnettiin vuonna 2015 Ruotsin Akatemian kielentutkijan palkinto.

Olemme kiitollisia siitä, että olemme saaneet pedagogisesti taitavan, viisaan ja monipuolisen Bengtin ohjausta ja kannustusta yhteisissä projekteissa. Hän oli luotettava kollega ja ystävä, jota koko pohjoismainen tutkijayhteisö jää kaipaamaan. Bengt jätti vahvan jäljen sekä kohtaamiinsa ihmisiin että tutkimukseen, eikä se jälki häviä.

PIRKKO NUOLIJÄRVI
etunimi.sukunimi@gmail.com

HEIKKI PAUNONEN
etunimi.sukunimi@kolumbus.fi

ANN-MARIE IVARS
etunimi.sukunimi@kolumbus.fi

MARIKA TANDEFELT
etunimi.sukunimi@gmail.com

Kirjoittajat ovat Nordbergin
pitkäaikaisia kollegoita.